

Die Kirche und die Kirchen (Jahrbuch der Gesellschaft für das Recht der Ostkirchen). Kanon IV (1980) ss. 144; V (1981) ss. 146.

Obydwa tomy zawierają materiały z IV Kongresu Towarzystwa Prawa Kościołów Wschodnich (z siedzibą w Wiedniu), który miał miejsce w dniach od 19 do 24 września 1978 r. w Regensburgu. Referaty zostały podane w oryginalnych językach (niemieckim, angielskim, francuskim i włoskim). W tym Międzynarodowym Kongresie uczestniczyli przedstawiciele z 14 różnych Kościołów, w tym również Kościoła rzymskokatolickiego. Polskę reprezentowali przedstawiciele KUL i ATK.

Niezbyt mocną stroną obu prezentowanych tutaj tomów jest uszeregowanie referatów jeden po drugim. Według jakich kryteriów zostały one zestawione, względnie jaka koncepcja leżała u podstaw samego Kongresu — pozostaje tajemnicą organizatorów. Nie podano również kościelnej przynależności poszczególnych autorów; można to odgadnąć jedynie z treści referatów. Z natury swej materiały kongresowe są różnej jakości, co nie pozwala na globalną ocenę. Szczególnym zainteresowaniem Kongresu była w każdym bądź razie

kwestia kościelnej autonomii i autokefalii, badana nie tylko w ramach jej tradycyjnego pochodzenia, a więc ortodoksji bizantyjskiej, lecz dopuszczono do głosu poglądy także innych tradycji wschodnich, mianowicie wschodnich Kościołów będących w unii ze Stolicą Apostolską oraz starowschodnich Kościołów. Ponadto w kilku referatach bada się, jak dalece kategorie autonomii i autokefalii uzyskały wstęp do teologii Kościoła łacińskiego od czasu *Vaticanium II*.

KANON IV

W pierwszej części publikowanych referatów można zauważyć pewną strukturę. Po dwóch przyczynkach wprowadzających, uwarunkowanych miejscem Kongresu (P. Mai: *Regensburg i Wschód*¹; Ch. Link: *Podstawa prawna Kościołów wschodnich według państwowościelnego prawa RFN*²), omawia się najpierw historyczne usytuowanie autonomii. W. de Vries³ bardzo wnik-

¹ *Regensburg und der Osten*.

² *Die Rechtsgrundlage der Ostkirchen nach dem Staatskirchenrecht der Bundesrepublik Deutschland*.

³ *Entstehung und Entwicklung der autonomen Ostkirchen im ersten Jahrtausend*.

liwie zastanawia się nad „powstaniem i rozwojem autonomicznych Kościołów w pierwszym tysiącleciu”. Ukazuje tu przede wszystkim drogę, na której Konstantynopol stał się w końcu dominującą siłą bizantyjskiego Kościoła państwowego, przy czym pozostałe patriarchaty starożytnie (Aleksandria, Antiochia i Jerozolima) straciły wiele na znaczeniu. Natomiast poza granicami *impegium* uformowały się katolikaty w Persji i Armenii, które po Soborze Chalcedońskim oderwały się od bizantyjskiej wspólnoty Kościołów. I choć tym wszystkim Kościołom (w obrębie granic państwa i poza nimi) przysługiwała w ramach całego Kościoła znaczna autonomia, nie można jej jednak utożsamiać z autokefalią czy też z zupełną niezależnością od Kościoła Rzymu. Autonomia Kościołów Wschodu była wówczas niczym innym, jak zupełnie naturalną konsekwencją daleko idącej samodzielności pojedynczych Kościołów biskupich, zwłaszcza Kościołów patriarszych.

Z kolei H. Biedermann nawiązał do czasów nowożytnych⁴. Jego zdaniem pojęcie autokefalii, chociaż stanowi „zasadę konstytucyjną dzisiejszej ortodoksji”, nie wywodzi się ono z dawnej tradycji. W pojęciu autokefalii połączyły się dwie zasady: dawna zasada terytorialności z nowoczesną zasadą państw narodowych. Większą część swego wywodu poświęcił Biedermann następnie uznanym jak i spornym dzisiaj Kościołom autokefalicznym i autonomicznym.

Drugi zestaw referatów tego tomu bada stosunek pomiędzy autonomią i autokefalią a władzą centralną w Kościele. Wyjątkowo interesujące wprowa-

dzenie historyczne do tego tematu stanowi referat wygłoszony przez P. Radopoulosa na temat 34 Kanonu Apostolskiego⁵, w którym zastanawia się nad interpretacją prymasa i biskupów jednego regionu, J. Erickson⁶, H. Dombois⁷ oraz Y. Congar⁸ ukazali prawosławny, ewangelicki i katolicki pogląd na tę kwestię, przy czym ten ostatni poświęcił sporo miejsca trynitarnemu modelowi *perichorese* tak jak każda Boska Osoba jest obecna w innej, tak i Kościół lokalny obecny jest w Kościele powszechnym, i na odwrót.

KANON V

W drugim tomie jest już znacznie trudniej odkryć jakąś budowę strukturalną. W pierwszym referacie K. Mörsdorf⁹ zastanawia się nad wykorzystaniem pojęcia „autonomia” przez Sobór Watykański II, by stwierdzić, iż w zakresie eklezjologicznym nie zostało jeszcze ono użyte; w pewnym sensie można je odnaleźć w pojęciu *Ecclesia particularis*.

Następnie dwa referaty nawiązują do stanowiska Kościołów wschodnich pozostających w jedności z Rzymem. G. Nedungatt¹⁰ upatruje kryteria identityczności konkretnego Kościoła w narodowości i obrządku. Szukając rozwiązania, proponuje model trzywarstwowy: „*Ecclesia universalis-patricularis-singularis*” celem skutecznego przeciwstawienia się władzy scentralizowanej. Ponieważ katolickie Kościoły wschodnie są wspólnotami nie tylko obrządkowymi, ale także kulturowymi i narodowymi,

⁴ *Die modernen Autokephalien.*

⁵ *Ecclesiological Review of the Thirty-fourth Apostolic Canon.*

⁶ *Common Comprehension of Christians Concerning Autonomy and Central Power in the Church in View of Orthodox Theology.*

⁷ *Gemeinsames Verständnis der Christen hinsichtlich Autonomie und Zentralgewalt in der Kirche von Standpunkt der Evangelischen Theologie.*

⁸ *Autonomie et pouvoir central dans l'Église vus par la théologie catholique.*

⁹ *Die Autonomie der Teilkirchen und der teilkirchlichen Verbände nach dem Zweiten Vatikanischen Konzil.*

¹⁰ *Autonomy and Autocephaly in the Theory of the Ancient Oriental Churches.*

Nedungatt domaga się przyznania im władzy nad swoimi emigrantami, wszędzie tam, gdzie rozwijają swą działalność; natomiast emigranci, chcący przystosować się do swej nowej ojczyzny, winni mieć możliwość zmiany obrządku.

V Pospishil¹¹ jeszcze mocniej podkreśla etniczną odrębność unijnych Kościołów wschodnich. Najpierw poddaje dość ostrej krytyce wytyczne Papieskiej Komisji reformującej kodeks prawa dla katolickich Kościołów wschodnich (*Principi direttivi per la Revisione del Codice di Diritto Canonico Orientale*). Autor uważa, że kryteria rządzące reformą nowego kodeksu wschodniego zostały opracowane „nie przez”, lecz „dla” Kościołów wschodnich oraz „wbrew wszelkim obietnicom Vaticanum II”. Dla Pospishila najważniejszą sprawą byłoby zniesienie zasady terytorialności, która w skuteczny sposób ogranicza wykonywanie władzy przez unijne Kościoły wschodnie. Autor twierdzi, iż „fundamentem chrześcijańskiego urzędu jest zasada ojcostwa, ta zaś nie może być ograniczona poprzez terytorium”. Biskup jest również „etnarchą” i jego „świętym obowiązkiem ma być zachowanie narodowego dziedzictwa w jego chrześcijańskiej formie w krajach obronnych za nowe ojczyzny”.

W dalszej kolejności zamieszczono pięć referatów. M. Żurowski¹² postuluje koegzystencję licznych małych gmin kościelnych i podkreśla zarazem ich przyporządkowanie do Kościoła powszechnego. V. Parlato¹³ wykazuje, że Konstantynopol posiadał w IX wieku wobec Wschodu taki sam autorytet w

dziedzinie władzy, jaki zajmował Rzym na Zachodzie. S. Dymša¹⁴ (Leningrad) nawiązał do bizantyjskoprawosławnego poglądu na autokefalię: z historii wynika — dowodził — że „celowość” jawiła się jako decydujące kryterium rozwoju struktur kościelnych. Z tego punktu widzenia byłaby możliwa dzisiaj większa centralizacja Kościołów prawosławnych. M. Breydy¹⁵ usiłuje jeszcze raz rozwinąć zasady regulacyjne dotyczące autonomicznych Kościołów lokalnych w świetle ostatniego Soboru. I. Floca¹⁶ mówi w końcu o autokefalii Kościoła rumuńskiego, który od X wieku jest niezależny i „oddał się na służbę narodowi i państwu rumuńskiemu”.

W dwóch następnych referatach dochodzą do głosu przedstawiciele starowschodnich Kościołów. Z uwagi na to, że te ostatnie Kościoły w dużym stopniu rozwijały się poza bizantyjską *oikumenę*, podjęcie „autokefalii” i „autonomii” daje się odnieść do nich tylko w ograniczonym stopniu. M. Krikorian¹⁷ stwierdza, że starowschodnie Kościoły są *de facto* autokefalicznymi Kościołami narodowymi, lecz fakt ten nigdy nie był teoretycznie rozważany. Decydującą różnicę w stosunku do bizantyjskiej eklezjologii stanowi to, że starowschodnie Kościoły nie przyznały żadnemu Kościołowi prymatu. G. Ostathios¹⁸ argumentuje podobnie: nauka o Trójcy prowadzi w Kościele do kolegialności i synodalności. Zadaniem Kościoła jest stać się wzorem „bezklasowej społeczności”, zaś jedynym koniecznym symbolem jedności w Kościele jest Eucharystia.

¹¹ *The Constitutional Development of the Eastern Catholic Churches in the Light of the Recodification of their Canon Law.*

¹² *L'Église particulière en tant qu'unité fondamentale créatrice dans la communauté des communautés.*

¹³ *La politica di accentramento effettuata dal Patriarcato di Constantinopoli e conseguente lesione dell'autonomia degli altri patriarcati nel IX secolo.*

¹⁴ *Die Kirche und die Kirchen. Autokephalie und Autonomie.*

¹⁵ *L'emergere di Chiese autonome ed i principi regolatori per la loro genesi.*

¹⁶ *L'autocéphalie dans l'Église orthodoxe roumaine.*

¹⁷ *Autonomy and Autocephaly in the Theory and Practice of the Ancient Oriental Churches.*

¹⁸ *Autonomy and Autocephaly in the Theory of the Ancient Oriental Churches.*

Wreszcie dwa ostatnie referaty polemizują z bizantyjskoprawosławną koncepcją autokefali i autonomii. R. Potz¹⁹ wykazuje na przykładzie Kościoła cypryjskiego, że przy nadawaniu autokefali są obecne trzy typy argumentacji: powołanie się na tradycję, znaczenie polityczne oraz apostołskość. W austriackich przepisach prawosławnych dostrzega on sprzeczność pomiędzy narodową zasadą personalności a zasadą wyznaniową. Wnioskuje z tego, iż nie może istnieć żadne ponadczasowe pojęcie autokefalii. Można natomiast opisać jej istotne cechy: od strony formalnej — wymagana jest zgoda Kościoła macierzystego oraz interortodoksyjne uzna-

nie; od strony materialnej — narodowa i państwowa jedność.

S. Troianos²⁰ również zastanawia się nad pragmatycznymi kryteriami, które leżą u podstaw tworzenia Kościołów autokefalicznych. Uważa on, iż pierwotnie status autokefalii nadawały sobory ekumeniczne; później rolę tę przyjęły „synody endimousa”, a w końcu — synody patriarsze. Proklamowane na tej drodze autokefalie są mimo to ważne, natomiast wyniesienie Kościoła autokefalicznego do rangi patriarchatu leży tylko w gestii ekumenicznego (wszechprawosławnego) soboru.

Ks. Edmund Przekop

¹⁹ *Autonomie und Autokephalie als Verfassungsstrukturen der orthodoxen Kirche.*

²⁰ *Einige Bemerkungen zu den materiellen und formellen Voraussetzungen der Autokephalie in der orthodoxen Kirche.*